OSMANİYE ÖRNEĞİNDEN HAREKETLE BATI TÜRKLERİ (AZERBAYCAN-TÜRKİYE) DESTAN VE HİKÂYELERİNDE ANT(YEMİN) LAR

Oaths in the Epics and Stories of Western Turks (Azerbeijan-Türkiye) in Relation to Osmaniye Sample

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN*

ÖZ

Günlük hayatımızda bilerek veya bilmeyerek sık sık kullandığımız sözler vardır: "Allah hakkı için", "çocuğumun ölüsünü öpeyim", "vallaha billaha", "şart olsun", "üçten dokuza", vb. gibi. Türkçemizde belki de farkına varmadan kullandığımız bu sözlere, Türk dünyasında "ant" kelimesinin yanında, zaman zaman "yemin", "kasam", "sûkend" gibi Arapça ve Farsça kelimelerin bozulmuş şekillerini de ad olarak vermekteyiz.

Ant örnekleri sadece günlük hayatımızda değil yazılı metinlerimizde de karşımıza çıkmaktadır: Dede Korkut Hikâyeleri, halk hikâyeleri ve masallarda da bu türün örnekleriyle karşılaşmaktayız.

a) Bir yeri kertmek suretiyle (Dede Korkut Hikâyeleri)

b) Vallah, billah şeklinde (Dede Korkut Hikâyeleri)

c) Kılıç altı etmek (Dede Korkut Hikâyeleri, Bamsı Beyrek, vb.)

d) Araya kılıç koyma (Dede Korkut Hikâyeleri, Manas Destanı, Şah İsmail Hikâyesi, Kirmanşah Hikâyesi ve masal metinlerinde)

Makalemizde yukarıdaki ant şekilleri örnekleriyle birlikte anlatılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Ant, destan, halk hikâyesi, masal

ABSTRACT

There are some expressions, such as "for the sake of God", "on my child", "I swear that ….", "I vow that….", "from three to nine", etc., which we frequently use in our daily lives either intentionally or unintentionally. Besides using these expressions unconsciously, we sometimes use modified forms of Arabic and Persian originated words like "yemin", "kasam", "sûkend" as well as the word "ant" in the Turkish world. We encounter the samples of swear not only in our daily lives but also in our written documents: We face with the samples of this type in Dede Korkut Stories, folk stories and tales.

a) By means of notch (Dede Korkut Stories)

b) In the form of swearing (Dede Korkut Stories)

c) Under sword (Dede Korkut Stories, Bamsı Beyrek, etc.)

d) Placing a sword in between (Dede Korkut Stories, Epic of Manas, Story of Şah İsmail, Story of Kirmanşah, and texts of tales)

In this paper, the types of swear written above have been expounded through examples.

Key Words

Oath, epic, folk story, tale

Türk halk edebiyatının önemli dallarından birisi de antlardır. Bu tür, kalıplaşmış olması, nesilden nesile aktarılması ve anonim olma gibi özellikleriyle bilinir.

Antlar, sözlü kaynaklardan bağımsız olduğu gibi zaman zaman diğer halk edebiyatı ürünlerinin içerisinde de tespit edilebilmektedir. Bunun en güzel örneği destan (Dede Korkut, Manas, Köroğlu), halk hikâyesi (Şah İsmail, Kirmanşah) ve masal (Gülmez Padişahı, Dünya Güzeli, Şah İsmail, Sırma Saç, Tasa Kuşu, Bey Böyrek, Acemoğlu, vb.) metinlerinde görülmektedir.

Hemen hemen Türk dünyasının

* Selçuk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Öğretim Üyesi, abalptekin@yahoo.com

tamamında "ant" olarak bilinen kelime zaman zaman da Arapça ve Farsçanın bozulmuş şekilleri "kasam", "sûkend" kavramlarıyla karşılanmaktadır.

Örnek olması açısından *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*'ndeki konu ile ilgili kısmı aşağıya alıyoruz.

And: Azerbaycan

Ant: Başkurtistan, Tataristan, Özbekistan

Ant, Sert: Kazakistan

Ant, Kasam, Şert: Kırgızistan

Ant, Aht, Kasam: Türkmenistan

Ant, Kasam: Uygur (Doğu Türkistan) (1991: 22-23).

Pekiyi, ant nedir? Bu hususta hemen hemen bütün sözlüklerde ortak bir tanım vardır. Türk Dil Kurumunun sözlüğündeki tanım şu şekildedir:

"*Ant: 1. Tanrı'yı veya kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama, yemin. 2. Kendi kendine söz verme.*

Ant içmek (veya etmek): Bir şeyi yapmaya veya yapmamaya ant ile söz vermek, yemin etmek." (*Türkçe Sözlük I* 1998: 115).

Türk kültür tarihinde ilk ant içme töreni M. Ö. I. yüzyılda, Hun hakanı Huhanye ile Çin elçileri Çan ve Mın arasında yapılmıştır. Tarihî bir önemi olduğu için ilgili andı aşağıya alıyoruz:

"*Han ve Hunlar bir sülâle teşkil ederler: Nesiller boyunca birbirini aldatmaz, birbirine saldırmaz, hırsızlık vukuunda birbirine bildirirler. Hırsızları cezalandırırlar, zararları öderler, iki taraftan birine düşman saldırırsa askerleriyle yardım ederler. Bu andı kim bozarsa Tanrı'nın cezasına çarpılsın, nesiller boyunca bu andın cezası altında inlesin*." (İnan 1991: 317-318).

Altıncı yüzyılda Avarlar ile Bizanslılar; sekizinci yüzyılda da Uygurlarla Çinliler arasında çeşitli zamanlarda ant içme merasiminin yapıldığını değişik kaynaklardan öğreniyoruz (İnan 1991: 317-318). Yine on birinci yüzyılda *Kaşgarlı Mahmut* tarafından yazılan *Dîvânü Lûgat'it Türk* adlı eserde de "temür (demir)" kelimesi açıklanırken "Gök girsin kızıl çıksın." şeklindeki ant formülünden bahsedilmektedir (Atalay 1985: 362). Ayrıca "kertü" (Atalay 1985: 416) ve and (Atalay 1985: 41) kelimeleri açıklanırken de anttan söz edildiğini biliyoruz. On dördüncü yüzyılda yaşayan Ebu Hayyan'a göre Türkler ant içerken "*Ant içtim Sencer başı için.*", "*Ant içtim Sencer gözü için.*", "*Ant içtim Sencer canı için.*" gibi ifadeleri kullanmışlardır (İnan 1991: 317).

On yedinci yüzyılın ünlü seyyahı Evliya Çelebi de *Seyahatname* adlı eserinde değişik folklor ürünlerinin arasına zaman zaman ant örneklerini de eklemiştir. Bir örneği aşağıya alıyoruz:

"Paşa efendimiz dahi Erzurum'a girip, yanında ancak Seyyid Ahmet Paşa kaldı. Bir gece yabancıların olmadığı zamanda ziyafet yoluyla birçok güngörmüş ağaları getirip ***tuz ekmek hakkı****na yemin ettirerek dedi ki."* (Danışman 1970: 67).

Antlar, anonim halk edebiyatının ilk örneklerinden olup her toplumun tarihî, inancı, gelenek ve görenekleriyle yakın bir münasebet içindedir. Nitekim başlangıç itibariyle gök ve yere değer veren insanlar antlarını da daha çok bu ve bununla ilgili kavramlara yöneltmişlerdir: *Ay hakkı, gün hakkı, toprak hakkı, yer hakkı, gök hakkı, ışık hakkı, su hakkı,* vb.

İnsanların, göçebelikten kurtulup, yerleşik hayata geçmeleriyle birlikte antlarda biraz daha yiyecek ve içecekler ön plana alınmaya başlanmıştır: *Tuz hakkı, bereket hakkı, tuz-ekmek hakkı, un hakkı, nimet hakkı,* vb.

Antların son safhasında insanlar en sevdiklerini yemin esnasında söylemeye başlamışlardır: *Anamın / babamın / çocuğumun / ninemin / dayımın / amcamın başı (canı) için* gibi.

Galiba insanlar dinlerle tanıştıktan sonra, yeminlerine de onlarla ilgili kavramları girdirmişlerdir: *Allah'a ant olsun, Allah'ın hakkı için, Hazreti Ali hakkı için, ant içerim İmam Hüseyin'e* gibi (*Neğmeler* 1985: 22-23).

Türkiye'de folklorun bu dalı üzerinde Abdulkadir İnan (1991: 317-318), Cahit Öztelli (1959: 1938-1940), Orhan Şaik Gökyay (1973: CCCXI), Bahaettin Ögel (1988: 266) dışında Nerin Köse (1991:169-182) ve Gönül Özdemir (2003: 72)'in çalışmaları gözden kaçmamaktadır. Yukarıda adlarını saydığımız araştırıcıların çalışmalarını tamamlayacağı düşüncesiyle biz de bu makaleyi ele aldık.

Hiç şüphesiz günlük hayatımızda kullandığımız bu yemin terimleri, günlük hayatın birer artığı diyebileceğimiz destan, masal ve hikâyelere de geçmiştir. Doğu Türklerinin pek çok destanında (*Manas, Alpamış, Koblandı Batır, Kambar Batır, Bayan Suluv Kozı Körpeş,* vb.) gördüğümüz bu antlar Batı Türkleri dediğimiz Azerbaycan ve Türkiye'de anlatılmakta olan hikâyelere nasıl yansımıştır.

Hiç şüphesiz bu coğrafyada bugün de bazıları sözlü kaynaklarda da anlatılan hikâyelerin başında *Dede Korkut Hikâyeleri* gelmektedir. Hikâyelerin teşekkül tarihi olarak kabul ettiğimiz dokuz ve on birinci yüzyıllar ile; yazıya geçiriliş tarihi arasında da büyük farklar vardır. Aynı husus destanın coğrafyası için de geçerlidir. Bir giriş ve on iki hikâyeden ibaret olan *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin değişik yerlerinde doğrudan veya dolaylı olarak ant töreni ile karşılaşmaktayız.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde karşılaştığımız ilk ant günümüz folklorunda da devam etmekte olan beşik kertmesi âdetidir. Bilindiği gibi *Kam Pürenün Oğlı Bamsı Beyrek Boyı*'nda Bay Püre beyin oğlu, Bay Piçen beyin kızı olursa bunlar beşik kertmesi olacaklardır. Bu hikâyede dikkat çekici bir husus da çocuk sahibi olamayan aileler daha önceki geleneklerin dışına çıkarak duaya yönelmişlerdir. Ayrıca beşik kertmesi ile *Dîvânü Lûgat'it Türk*'teki "kertü" kelimesi arasında da böylece bağ kurmuş oluyoruz. Bugün Toroslu Türkmenlerin "değişik", Şavaklı Türkmenlerin "hab" adını verdikleri gelenekte de süt değişiminde ağaç çubuğa kertik (çentik) atılmaktadır.

"Kalın Oğız bigleri yüz göge tutdılar, el kaldurup dua eylediler, Allah Taala sana bir oğul virsün didiler. Ol zamanda biglerün alkışı alkış karkışı karkış idi, dualara müstecâp olur idi. Bay Piçen Big dahı yirinden öri turdı, aydur:

"Bigler menüm dahı hakkıma bir dua eylen, Allah Taala mana da bir kız vire didi. Kalın Oğuz bigleri el kaldurdılar dua eylediler, Allah Taala sana da bir kız vire didiler.

Bay Piçen Big aydur:

"Bigler Allah Taala mana bir kız vireçek olur ise, siz tanık olun, menüm kızum Bay Püre Big oğlına ***bişik kertme*** *yavuklu olsun." didi.* (Ergin 1958: 117).

Aynı hikâyenin başka bir yerinde doğrudan bir yemin kavramıyla karşılaşmıyoruz. Ancak *Beyrek*, eğer istekleri yerine getirilmezse âdeta yapacaklarının bir haberini verir gibidir.

Beyrek aydur:

Mere sası dinlü kafir

Menim ağzıma sögüp durur idün doyamadum

Kara tonuz etinden yahnı yidürdün doyamadum

Tanrı mana yol virdi gider oldum mere kafir

Otuz dokuz yigidim amanatı mere kafir

Birin eksük bulsam yirine yüzin öldüreyim

Otuz tokuz yigidüm amanatı mere kafir (Ergin 1958:136).

Kılıca doğranmak, ok gibi sancılmak, yer gibi kertilmek, gök gibi savrulmak şeklinde karşımıza çıkan bu ant şekli *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin değişik yerlerinde geçmektedir. Örnek olması açısından aşağıya alıyoruz:

Beyrek and içdi:

Kılıcuma tograna yın ohuma sançılayın, yir gibi kertileyin toprak gibi savrılayın, sağlık ile varaçak olur isem oğuza, gelüp seni halallığa almaz isem." didi.

Kız dahı urgan getürüp Beyreği hisardan aşağa salındurdı (Ergin 1958: 135-136).

Benzer bir ant *Kanglı Koca Oglı Kan Turalı Boyı*'nda da geçmektedir.

"Oğuz yigidünin öykeni kabardı, kılıcın çıkardı yiri çaldı kertdi ayıtdı kim:

"Yir kibi kertileyin, toprak kibi savrılayın, kılıcuma tograna yın, ohuma sançılayım, oğlum toğmasun, toğar ise on güne varmasun, big babamun kadın anamun yüzin görmedin bu gerdeğe girer isem." didi (Ergin 1958: 193).

Aynı andın benzerini *Uşın Koca Oğlı Segrek Boyı*'nda ağabeyi tutsak olan Egrek içmektedir.

"*Mere kavat kızı men kılıcuma toğranayım, ohuma sançılayım, oğlum toğmasun, toğar ise on yaşına varmasun, ağamun yüzin görmeyince, ölmiş ise kanın almayınça bu gerdeğe girer isem." didi.* (Ergin 1958: 228).

Kam Pürenün Oğlı Bamsı Beyrek Boyı'ndaki, bazı antlar manzumdur. Bunlardan ikisi "and içmişem (içeyim)" şeklinde başlarken, diğeri "mere sası dinlü kâfir" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu antlardan üçünü de *Bamsı Beyrek* içmiştir. Ancak ilk ikisinde Beyrek'in; üçüncüsünde ise, "*Delü Ozan*"ın adı geçmektedir. Bilindiği gibi "*Delü Ozan*" da *Bamsı Beyrek*'in ta kendisidir. Son parçada ise ant kelimesi geçmemesine karşılık metnin tamamı okunduğunda konumuzu ilgilendirdiği görülecektir.

Beyrek kopuz çaldı soyladı, görelüm hanum ne soyladı:

Aydur:

And içmişem kısır kısrağa bindügüm yok

Binübeni kazavata varduğum yok

Öküz ardında sarvanlar sana bakar

Buldur buldur gözlerinün yaşı akar

Sen anlarun yanına vargıl

Muradını anlar virür bellü bilgil

Senün ile menüm işüm yok

Ere varan kız kalka

Kol saluban oynaya

Men kopuz çalam (Ergin1958:146).

.....

Delü ozan aydur:

And içeyim bu kez boğaz kısrağa bindüğüm yok

Binübeni kazavata varduğum yok

İvünüz ardı dereçük değül-mi-y-idi

İtünüz adı Barak değül-mi-y-idi

Senün adun kırk oynaşlu Boğazca Fatma değül-mi-y-idi (Ergin 1958: 147).

.....

Mere sası dinlü kâfir

Menüm ağzuma sögüp- durur- idün doyamadum

Kara tonuz etinden yahni yidürdün doyamadum

Tanrı mana yol virdi gider oldum mere kâfir

Otuz dokuz yiğidüm amanatı mere kâfir

Birin eksük bulsam yirine on öldüreyim

Onın eksük bulsam yirine yüzin öldüreyim mere kâfir

Otuz dokuz yigidüm amanatı mere kâfir (Ergin 1958: 136-137).

Salur Kazan Tutsak Olup Oğlı Urız Çıkardığu Boy'daki yemin nesir şeklinde olup, artık İslamiyet'in tesirini iyice gösterdiği bir devrede olduğu gözden kaçmamaktadır "*vallah billah!*" ifadesinin kullanılması da bu görüşümüzü kuvvetlendiren unsurlar arasındadır.

Tekür aydur:

"Kazan Big üzerimüze yağı geldi, bu yağıyı üzerimüzden ayırur isen seni koyu virelüm – didider-

Hem haraca muti olalum, sen dahı and iç- kim bu bizüm ile yağılığa gelmeyesin." didiler.

Kazan aydur:

"Vallah billah toğrı yolı görür iken eğri yoldan gelmeyelüm." didi. Kâfirler Kazan eyü and içdi diyü sevindiler. Tekür çerisin divşürüp meydana geldi." (Ergin 1958:240).

İç Oğuza Taş Oğuz Âsi Olup Beyrek Öldügi Boy'da, tıpkı bir önceki hikâyede olduğu gibi "vallah billah" ifadesi kullanılmaktadır:

Aruz aydur:

"Mere herze merze söyleme, kanuna susanma gel and iç." didi.

Beyrek aydur:

"Vallah men Kazan uğruna başum komışam, Kazan'dan dönmezem, gerek ise yüz para eyle." didi. (Ergin 1958: 248).

Yine son hikâyenin ilerleyen sayfalarında "Vallah billah" ifadesinin yanısıra "Mushaf'a el basma" şeklinde bir yeminle de karşılaşmaktayız:

Ayıdunuz:

"Namerd Aruz tayından adam geldi, Beyreği istemiş, ol dahı varmış, hep Taş Oğuz bigleri yığnak olmuş, bilmedük yime içme arasında mushaf getürdiler, Kazana biz asi olduk, and içdük, gel sen dahı and iç." didiler. İçmedi,

"Men Kazan'dan dönmezem." didi, namerd tayın kakıdı Beyregi kılıçladı, kara kana bulaşdı bunlu oldı, yarın kıyamet güninde menüm elüm Kazan hanun yakasında olsun, menüm kanum Aruza kor ise." didi (Ergin 1958: 249).

Aynı hikâyede olay tekrar edilerek "Mushaf'a el basma"dan bahsedilmektedir.

Kazan'un elin öpdiler:

"Sen sağ ol Beyrek öldi –didiler- Namert tayın al eylemiş, okıyuban bizi aldılar, varduk, Taş Oğuz bigleri size asi olmuşlar, bilmedük, mushaf getürdiler, biz Kazan'a asi olduk, sen dahı bize muti ol –didiler- , and içdiler, Beyrek etmegün basmadı, anlara muti olmadı, tayın namerd Aruz kakıdı, beyreği oturduğı yirde kılıçladı. (Ergin 1958: 249).

Uşın Koca Oğlı Segrek Boyı'nda Egrek agabeyinin başı için ant içmektedir:

Oğlan aydur:

"Mere kavat kızı ağam başına and içmişem dönmegüm yoh." didi.

Kız aydur:

"Kademi kutsuz gelin diyinçe udsuz gelin disünler, kayın atama kayın anama aydayım." didi (Ergin 1958: 229).

Duha Koca Oğlı Delü Dumrul Boyı'nda, yer ve gök, Tanrı şahit gösterilerek ant içilmektedir:

"Arş tanığ olsun, kürsi tanığ olsun
Yir tanığ olsun gök tanığ olsun
Kadir Tanrı tanığ olsun
Menüm canum senün canuna kurban olsun" didi (Ergin 1958: 183).

Dede Korkut Hikâyeleri'nin tek ikiyüzlüsü Yalancıoğlu Yaltacuk'tur. Bamsı Beyrek tutsak olduktan sonra Banu Çiçek'in ailesi onu on altı yıl bekler. Ancak bu zaman içerisinde Beyrek'in ölü veya dirisinden bir haber alınamaz. Bunun üzerine Banu Çiçek'in erkek

kardeşi Deli Karçar Beyrek'in ölü veya diri haberini getireni ödüllendireceğini söyler. Ödül de kız kardeşi Banu Çiçek'le haber getiren delikanlın evlendirilmesidir. Bunu duyan Yalancıoğlu Yaltacuk Beyrek'in kaftanını bir kana sürerek Beyrek'in ölüm haberini getirir. Ardından da Banu Çiçek'in Yalancıoğlu Yaltacuk ile düğünü başlar. Düğünün otuz dokuzuncu günü gelen Deli Ozan kıyafetindeki Bamsı Beyrek kimliğini açıklayınca Yalancıoğlu Yaltacuk, Tana Sazı'na kaçar. Sonrası mı, bu kısmı *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden verelim:

"Yalançı oğlu Yaltacuk bunı işitdi, Beyreğün korkısından kaçdı özüni Tana Sazına saldı. Beyrek ardına düşdi, kova kova saza düşürdi.

Beyrek aydur:

"Mere od getürün."

Getürdiler, sazı oda urdılar. Yaltaçuk gördü kim yanar, sazdan çıkdı Beyreğün ayağına düşdi, ***kılıcı altından kiçdi****, Beyrek dahı suçından kiçdi."*(Ergin 1958: 151).

Son iki satırda anlatılan kılıcın altından geçme motifi *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde karşılaştığımız bir başka ant şeklidir. Bu ant şekli *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden bu yana, yani yaklaşık dört yüz yıldan beri var olan bir yemindir. Ancak kılıç altı etmek bazen değiştirilip "göynekten geçirme", "yelekten geçirme", "koltuk altından geçirme" şekliye değişime uğramıştır. Bu ant şekli hiç şüphesiz halk anlatmaları dediğimiz masal ve halk hikâyesi metinlerine de yansımıştır.

Hazar Denizi'nin doğusunda *Alpamış, Alıp Manaş, Alpamıska* gibi adlarla bilinen ve sözlü kaynaklarda canlı bir şekilde anlatılan *Bamsı Beyrek* hikâyesinin Osmaniye varyantında "Bay Börek"in evine misafir olduğu koca karıyla sohbeti esnasında da bir ant örneği ile karşılaşmaktayız.

Yalınız o zaman âdetimiş:

"Bir köynek al gel de, seni şeyinden geçiriyim, köyneenin içinden, öyleymiş işte, neyse seni evlatlık ediniyim." dedi.

"Olur ebe." dedi.

Hemen gitti, efendim çarşıdan Bay Börek yiyecekler aldı. Garıya da giyecekler aldı. Efendime söyliyem bir de köynek aldı iysinden. Efendime söyliyem bu köynekten garı ***Bay Börek'i dokuz sefer geçirdi****. Ve oğlu oldu. O zaman âdet öyleymiş, dokuz sefer geçirdi.*(Kaybal 1999:117).

Pertev Naili Boratav tarafından derlenen ve *Zaman Zaman İçinde* adlı masal kitabında gömlekten geçirerek evlat edinme motifiyle karşılaşıyoruz.

"Git eve, hanıma söyle, bu oğlanı ***gömleğinden geçirsin****. Ben evlat ettim, o da etsin."* (Boratav 1958: 202).

Osmaniye ve çevresindeki düğün âdetlerinde de gelin ve kaynana arasında bu ant şekliyle karşılaşmaktayız.

"*Bu neşeli tablodan sonra gelinin koltuğuna girilerek damatla birlikte içeriye götürülür. Ancak, gelinin kapı eşiğinden geçmesi pek kolay olmaz. Burada yine eski Türk kültürüne bağlı birtakım pratikler uygulanır. Eşikte,* ***gelin kaynananın koltuğunun altından geçirilir****. Kaynananın sözünden çıkmasın veya evde söz sahibinin kaynanana olduğu hatırlansın diye. Bu hareket, aynı zamanda Türk geleneğinde evlat edinme şeklidir. Gelin de kaynananın bir evladı olmuştur*." (Kalafat 1995: 102; Şimşek 2003: 150).

"Köyneyinden keçirmek" aslında o kişiyi evlatlığa kabul etmek anlamındadır. Tıpkı araya kılıç konulduğu zaman, ikilinin ilişkisinde birbirlerine karşı kötü bir düşünce içerisinde olmaması "köynekten geçirme"de de aynıdır.

"Köynekten geçirmenin" değişik bir

şekli olan kılıç altından geçirme Türk dünyasının tamamında bilinen *Köroğlu* destanının Azerbaycan anlatmasında karşımıza çıkmaktadır. Köroğlu'nun "Deli Hesen Kolu"nda karşımıza çıkan bu metni vererek yazımıza devam etmek istiyoruz:

"Men ehd elemişdim ki, her kim meni bassa, onunla dost, gardaş ollam. Ölene geder onun yanında galam. İndi sen meni basdın, ancag öldürürsen, ehdime çatabilmirem."

Deli Hesen'in bu sözü Koroğlu'nu sevindirdi. Ayağa galhdı, Deli Hesen'in golundan yapışıb galdırdı, elini üç defe onun dalına vurdu.

Deli Hesen onun ***gılıcının altından keçdi****, ölenecen ona gardaş olub, gulluğunda durmağa and içdi. Ondan sonra üzünü Koroğlu'ya tutub dedi:*

"Goç Koroğlu, düz yeddi ildir ki, men bu yoların ağasıyam. İndiye geder hele bir adam menim gabağıma çöp salabilmeyib."(Tehmasıb 1975: 21).

Anadolu sahası *Köroğlu* destanının Maraş rivayetinde de gömlekten geçirme ile karşılaşmaktayız.

"*Ayvaz'ı gören Benli Döne'nin aklı başından gider. Kendi kendine acaba Köroğlu beni bunamı kaçırdı diye düşünür. Döneyi gören Ayvaz da aynı şeyi düşünür.*

İkisinin içinden geçen düşünceleri sezmiş bulunan Köroğlu:

"Döne gömleğini çıkar..."

Döne, gömleğini çıkararak Köroğlu'na verir. Köroğlu bu gömleği Ayvaz'ın üzerine atar.

"Yiğidin giyeceği don, anasının gömleğidir."

Köroğlu'nun böyle yapmasıyla Döne'nin, Ayvaz'ın anası olduğunu ve Ayvaz'ın da Döne'ye ananın evladı davranmasını bildirmiş olur." (Arsunar 1963:116).

Benzer bir metin Osmaniye'nin Düziçi ilçesinde, Çukurovalı Mustafa Köse'den yapılan bir derlemede karşımıza çıkmaktadır:

Beriden yaklaşınca, topal dev de yekindi:

"Aman begim!"

"Ne var?"

"Allah aşkına beni azatla, irelide ben sana gereğ olurum, beni öldürme" dedi.

Ulan Allah aşkına deyince Gözel Ahmet acıdı:

"Öyle ise topal şu gılıcı görüyon mu?" dedi.

"Görüyom ağa" dedi.

"Bunun altından yedi sefer geçeceksin; gan gardaşı olacaak seniynen."

"Vallahi ağa, on yedi sefer gene geçerim" dedi.

Tabî geçer can gorkusu bu...

Gözel Ahmet gılıcı uzattı.

Gözel Ahmet önde topal dev arkada, saraya gadar geldiler. Hırızmalı bunnarı karşıladı. Atı ahıra, Gözel Ahmet'i misafirhaniye çıkardı" (Görkem 2000:171).

Azerbaycan ve Anadolu halk hikâyeleri arasında bilinen bu antlaşma şekli deyim ve uygulama biçimiyle Osmaniye ilinin Kadirli ilçesinde de yakın zamana kadar yaşama imkânı bulan bir âdetmiş. Nitekim, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi Sayın *Yrd. Doç. Dr. Kazım Karabörk***,** annesi *Elif Karabörk*'ten dinlediği bir hikâyeyi bize şöyle anlatmaktadır: "*Osmaniye ili Kadirli ilçesinin kuzeyinden Toroslar geçer. Torosların ortasında bazı dağ köyleri vardır. Kösepınarı, Tahta, Çiçeklidere, Yeşilyayla gibi. Bu hikâye, Kösepınarı merkez olmak üzere o bölgede geçen bir olaya dayanır.*

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti zayıflayıp otoritesini

kaybedince bahsettiğimiz çevrede irili ufaklı bazı beyler türemiş. Bu beyler, bazı arazilere sahip olmuşlar, hayvan sürülerini arttırmış, çevrelerine de bazı yiğitleri toplayıp silahlandırmışlar, küçük çaplı bazı birlikler kurmuşlar. Günün birinde aynı çevredeki gençlerden biri, bu beylerden birine karşı bir suç işlemiş. Genci koruyanlar olmadığından kısa sürede yakalanıp beyin huzuruna getirilmiş. Bey, gencin zavallı hâline ve gençliğine acıyıp (artık kılıç kullanılmadığından) mavzerini patika yolun kenarındaki yüksekçe bir kayanın üzerine doğru uzatarak:

*"**Seni kılıç altı ediyorum**, haydi silahımın altından geç ve bir daha böyle bir hata işleme." demiş.*

Affedilen genç, oradan ayrılıp gitmiş ama hoşlanmadığı biri tarafından canının bağışlanması, gururunu çok fazla rencide etmiş. Tekrar bir silah almış ve aradan zaman geçmeden bir fırsatını bulup kılıç altı eden beyi öldürmüş.

Böylece kılıç altı edilenlerin hepsinin beylerine ömür boyu minnettar kalmadıkları da anlaşılıyor."[1]

Görüldüğü gibi kaynak şahsımız *Elif Karabörk*'ten yapılan bu derleme çok eski bir Türk ant geleneğinin Toroslarda yaşadığını bize gösteriyor. Kılıcın yerine tüfeğin geçmesi ise normal bir olaydır. Çünkü "delikli demir icat edildikten sonra" ok, yay, gürz ve kılıç müzelik olurken tüfek bunların yerini almıştır.

Elif Karabörk'ten yapılan bu derleme aynı coğrafyanın masal ve hikâyelerinde de görülmektedir. *Mersin* ilinin *Bozyazı* ilçesinin Kızılca köyünden *Zeynel Kızılkaya*'dan yirmi beş yıl önce yaptığımız bir masal derlemesinde aynı husus metnin sonunda şu şekilde geçmektedir.

*"Neyse varır yağır oğlan çıkarken beraber padişahın önüne tengidiverir, diğer padişahın isteklerini. Oğlan gardaşlarının biri tuvalete gaçar, birisi kümese gaçar, ondan sonrama bunları **üç kere gılıcın altından geçirirler**.*

Siz etdiniz ben etmeyem deyince bunları gardaşları affeder. Gene cin padişahının gızını ortanca gardaşına, nemşehir güzelini padişahın oğlu, yani paralı bezirgan alır. Böyük şey de deniz güzelini alır." (Alptekin 2002: 277).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde karşılaştığımız bir başka ant şekli araya kılıç koyarak yatmadır. Bu durum Uşun Koca Oğlı Segrek Boyı'nda şöyle anlatılmaktadır:

*Atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurdılar. Oğlanı gerdege koydılar. Kız ile ikisi bir döşeğe çıkdılar. Oğlan **kılıcın çıkardı, kız ile kendü arasına** bırakdı.*

Kız aydur:

"Kılıcun gider yiğit, murad vir murad al, sarılalum." didi.

Oğlan aydur:

"Mere kavat kızı men kılıcuma toğranayım, ohuma sançılayım, oğlum toğmasun, toğar ise on yaşına varmasun, ağamun yüzin görmeyinçe, ölmiş ise kanın almayınça bu gerdeğe girer isem." didi. (Ergin 1958: 228).

Daha önce de belirttiğimiz gibi burada Türk destan ve hikâyelerinde sıkça karşımıza çıkan demir kültü öne çıkmaktadır. Aslında bu motif sadece *Dede Korkut Hikâyeleri*'ne de ait değildir. Aynı motifi Kırgız Türlerinin *Manas Destanı*'nda (Yıldız 1995: 258-266), Anadolu Türklerinin *Şah İsmail, Kirmanşah* gibi hikâyelerinde de görmekteyiz.

Anadolu sahası okuyucularının bulmakta zorlanacağı Azerbaycan sahası *Şah İsmail Dastanı*'ndaki konu ile ilgili metni eklemek istiyoruz:

"Kiçik gardaşın meslehetine gardaşları razı oldular. Şah İsmayıl'ın Remdar peri'nin razılığını bilib, onları el-ele tap-

şırdılar. Ahşam araya geldi, gılıncını siyirip gız ile öz arasına goydu, yatdı. Bir ahşam bele, beş ahşam bele geçdi. Yeddi gardaş gördü ki bacılarının rengi saralır, sebebini heber aldılar. Peri gardaşlarının cevabında gözünün yaşını töküp dedi:

"Aman günümün yarağı gardaşlar, budu bir aydı ki, meni Şah İsmayıl'a verdiniz. Hemişe yatan vahtda gılıncı sıyırıp araya goyub. Ne mene yahın gelir, ne dindidir, ne de danışdırır." (Çolak 1994: 245-246).

Şunu da hatırlatmamızda yarar vardır. *Manas* Destanı'nda araya konulan ok iken diğer metinlerde, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde olduğu gibi kılıçtır.

1980 yılında Silifke'de yaptığımız derlemelerde yukarıda anlattığımız hususların benzerlerine rastlanmıştır.

"Gız:

"Tamam." demiş.

"Vadimi yerine getirdin."

Ağşam olmuş oğlanın gılıcı varmış, gız demiş ki:

"Gel beraber yatalım."

"Yok olmaz..."

Oğlan ***araya gılıncını goymuş,*** *gız oğlana demiş ki:*

"Heral senin düşmanın var."

"Yok öyle bir şey."

"Beni kime götüreceksin?"

"Seni abime götüreceğim."

"Yok sen gılıcı ortaya goyduğuna göre, senin düşmanın var." (Alptekin 2002: 428).

Şah İsmail Hikâyesi'nin masallaşmış şeklini anlatan Silifkeli, *Fatma Gülizar Erol* da "kılıçaltı etmek" deyimi yerine *araya kılıç koyarak yatma motifi*ni anlatmasında değerlendirmiştir.

"*Oğlan getmiş ağbisigile, ağbileri devlerle devamlı harb edermiş. Harb etmişler, devleri öldürmüşler, yenmişler. Şah İsmail'i gızın gardaşları evlerine götürmüşler, yedirmişler içirmişler daha sonra da demişler ki*:

"Gardaşlarımızla evlen sen gardaşımızı al." demişler. Bir odaya yatak edivermişler gız ile ikisine bir yatak, bir tek yatak. ***Oğlan gız ile arasına gılıcı goymuş*** *yatmış.* (Alptekin 2002: 447).

Ülkü Önal tarafından Artvin ilinin Ardanuç ilçesinde derlenen bir masalda da araya kılıç koyarak yatma yemin şeklini görüyoruz:

"Kızla oğlan aynı odaya girmişler. ***Oğlan, kızla arasına kılıç koyarak*** *yatmış*" (Önal 2001: 48).

Bilge Seyidoğlu tarafından kırk yıl önce Erzurum'da derlenen ve artık masallaşmış olan Bey Böyrek hikâyesinde araya kılıç koyarak yatma motifiyle karşılaşmaktayız.

Bey Böyrek:

"Ben padişah oğluyum burada düğün yapmak istemiyorum. Babamın görkümü görmesini isterim" der. ***Gece yattıkları zaman aralarına kılıcını koyar.*** *Sabah olunca kız babasına aralarında geçenleri anlatır. Babasından yardım ister.* (Seyidoğlu 1999: 71).

Kıbrıslı meslektaşımız Mustafa Gökçeoğlu tarafından hazırlanan ve yayınlanma aşamasından olan *Kıbrıs Türk Halkbilimi Masal Coğrafyamız I* adlı eserdeki "He Babam De Babam" metinde de araya kılıç koyarak yatma motifiyle karşılaşmaktayız.

"Delikanlı ormanda yalnız başına yaşamaya karar vermiş. Çıkmış dağın en yüksek yerine. Araplarına bir saray yaptırmış. Bir sabah yanında bir kızla uyanmış. Çok güzelmiş kız. Bakanlarının gözlerinin nuru gidermiş. İçlerini titreme tutarmış. ***Almış kılıcını, kızla arasına koymuş.****"* (Gökçeoğlu 2004: 262).

Bunların dışında masallarda karşılaştığımız yemin şekli anlatıcının ağzından verilen ifadelerdir. Örnek olması

açısından Bilge Seyidoğlu'nun *Erzurum Halk Masalları* adlı eserinde tespit ettiğimiz bazı antları aşağıya alıyoruz:

"Padişah kızı, sen beni seviyorsan kafesi aç ben de gidip dolaşayım."

"Gelmezsin" der.

"Geleceğim" diye yemin eder. (Seyidoğlu 1999: 113).

"Kimseye söylemeyeceğine dair yemin eder" (Seyidoğlu 1999: 201).

"Yanındakiler de can korkusuyla yemin ederler ki: Şehzadem sağolsun, seni çadırına kimse girmedi" (Seyidoğlu 1999: 255).

Anlaşıldığına göre; "kılıçaltı etmek", Türkler arasında çok eskiden beri kullanılan ve bir çeşit affetme, bağışlama geleneğini ifade eden bir deyim olarak yaşamaktadır. Savaş aracı olarak kılıcın kullanıldığı devirlerde; yetki, otorite ve çevresindeki savaşçıların fazlalığı bakımından güçlü olan bir şahıs, kendisine veya maiyetindekilere karşı suç işleyen birini affetmek istediğinde kılıcını düz olarak yüksekçe bir yere uzatır ve suçluyu bu kılıcın altından geçirirmiş. Bu davranışıyla o zavallının canını bağışlandığını herkese gösterirmiş. Genel olarak bağışlanan şahıs da kendisini bağışlayan güçlü kişiye ömür boyu minnet duyar, saygıda kusur etmezmiş.

Araya kılıç koyarak yatma günlük hayatımızı o kadar yakından etkilemiştir ki, zaman zaman Türk filmlerinde de işlenmiştir. *Ağrı Dağı Efsanesi* adlı filmde Ahmet ile Gülbahar; *Köroğlu* filminde Köroğlu ile Gülizar nikâhlı olmadıkları için gurbette uykuları geldiğinde aralarına kılıç koyarak yatarlar. (Yangın/Aslanoğlu 2004: 177).

Abdulkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler* adlı kitabında andı altı başlık (kan, silah, karşılıklı hediye alıp verme, bir nesneyi kertme, ayı kafası ve derisi, tırnak yalama) altında incelemiştir. Bunlardan ayı kafası, ayı derisi, tırnak yalama, karşılıklı hediye alıp verme Doğu Türklerine ait bir ant şeklidir. Silah ve bir nesneyi kertme ise hem Doğu hem de Batı Türklerinde görülen bir âdettir. Bu geleneklerin destan ve hikâyelere yansıması ise daha çok demir kültüne bağlı olarak yansımıştır. Araya kılıç koyarak yatma on beşinci yüzyılın sonu ile on altıncı yüzyılın başında yazıya geçirilmiş olan *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden sonra ortaya çıkmaya başlayan *Şah İsmail, Bey Böyrek, Kirmanşah* gibi hikâyelerde görülmeye başlanmıştır. *Bamsı Beyrek* hikâyesinde ise "kılıç altı etmenin" değişik bir şekliyle (köynekten geçirme) karşılaşmaktayız. Orhan Şaik Gökyay'dan öğrendiğimize göre "Fatih Sultan Mehmed'in Galata ahalisine verdiği ahitnamedeki yemin formülü içinde, üzerine yemin ettiği unsurlar arasında "kuşandığım kılıç hakkıyçün" de denilmektedir (Gökyay 1973: CCCXI). Yine, Cahit Öztelli'nin bir yazısından öğrendiğimize göre başka bir ant şekli "değnek atlama" veya "öven atlama"dır (Öztelli 1959: 1938-1940).

Türk destan ve hikâyelerindeki evlilikle de çok yakın bir münasebeti olan bu unsurların dışında epope karşılığı olarak bildiğimiz şiirlerde de ant örnekleri vardır. Örnek olması açısından M. H. Tehmasıb'ın hazırladığı *Koroğlu Dastanı*'nda tespit ettiğimiz bir şiirle yazımızı tamamlamak istiyoruz.

Gel sene söyleyim ay Deli Hesen
And içmişem bugün döyüş olmasın
Yohsa aslan kimi cuşa gelerem
And içmişem bugün döyüş olmasın
Merd igidler muhannetden seçilsin
Garı düşmen derelere tökülsün
Bizim aramızda munsif tapılsın
And içmişem bugün döyüş olmasın

Çekerem gılıncı, keserem yolu
Menem igidlerde bir deli, dolu
Hele coşmayıbdır bu goç Koroğlu
And içmişem bugün döyüş olmasın. (Tehmasıb 1975:18-19).

Görüldüğü gibi bugün daha çok sözlü kaynaklarda yaşayan ve günlük hayatımızın vazgeçilmezleri arasında olan ant (yemin) örnekleri, geçmişten günümüze anlatılan destan, halk hikâyesi, masal metinleri arasında da görülmektedir. Destan ve halk hikâyesi metinlerindeki antlar daha çok hikâyelerin birinci derecedeki kahramanları arasında geçmektedir. Sözü edilen metinlerdeki antlardan bazıları uygulanabilme özellikleri (kılıçaltı etmek, köynekten geçirmek, vb.) de göstermektedir. Ayrıca antlar sadece destan, masal, halk hikâyesi metinleri arasında değil aynı zamanda beyaz perdede de (Köroğlu, Ağrı Dağı) uygulanabilme özelliği bulmaktadır.

Hiç şüphesiz üzerinde durduğumuz metinlerin dışında da ant örnekleri vardır. Bilhassa Hazar Denizi'nin doğusundaki metinlerde bu türün örneklerinin varlığını yakından bilmekteyiz. Temennimiz bilimin sürekliliğinden yararlanarak, *Abdulkadir İnan, Orhan Şaik Gökyay, Cahit Öztelli, Nerin Köse* ve *Gönül Özdemir*'in konu ile ilgili çalışmalarına yeni ekler yapmaktır.

NOTLAR

1 *Kâzım Karabörk'ten yapılan derleme. Sayın Karabörk bu bilgileri annesi Elif Karabörk (1915-1991)'ten 1980 yılında Osmaniye ilinin Kadirli ilçesinin Kösepınarı köyünde dinlemiştir. Bilgileri veren Kâzım Karabörk ise 1947 yılında Osmaniye ilinin Kadirli ilçesinde doğmuştur. Yüksek okul mezunu olan Karabörk, eski ve yeni yazıyı bilmekte olup hâlen Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

KAYNAKLAR

Alptekin, Ali Berat (2002), *Taşeli Masalları*, Ankara.

Arsunar, Ferruh (1963), *Köroğlu*, Ankara.

Atalay, Besim (1985), *Dîvânü Lûgat'it Türk Tercümesi*, Ankara.

Boratav, Pertev Naili (1958), *Zaman Zaman İçinde*, İstanbul.

Çolak, Faruk (1994), *Şah İsmail Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, Kayseri. (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış doktora tezi).

Danışman, Zuhuri (1970), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul.

Ergin, Muharrem (1958), *Dede Korkut Kitabı*, Ankara.

Gökçeoğlu, Mustafa (2004), *Kıbrıs Türk Halkbilimi Masal Coğrafyamız I*, Kıbrıs.

(Çalışma henüz yayımlanmamıştır).

Gökyay, Orhan Şaik (1973), *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul.

Görkem, İsmail (2000), *Halk Hikâyeleri Araştırmaları/Çukurovalı Mustafa Köse ve Hikâye Repertuvarı*, Ankara.

İnan, Abdulkadir (1991), *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara.

Kalafat, Yaşar (1995), *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I (1991), Ankara.

Kaybal, Duygu (1999), *Adana ve Osmaniye İllerinden Halk Edebiyatı Örnekleri*, Konya.

(Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi yayımlanmamış lisans tezi).

Köse, Nerin (1991), "Türk Halk Hikâyelerinde And", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VI*, İzmir.

Neğmeler, İnançlar, Algışlar (1985) Bakü.

Ögel, Bahaeddin (1988), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul.

Önal, Ülkü (2002), *Ardanuç Masallarından Derlemeler*, Ankara.

Özdemir, Gönül (2003), "Türk Mitolojisinde Yemin-Ant Müessesesi," *Millî Folklor*, (59).

Öztelli, Cahit (Temmuz 1959), "Türklerde And-Yemin", *Türk Folklor Araştırmaları* , 5 (120).

Seyidoğlu, Bilge (1999), *Erzurum Masalları*, İstanbul.

Şimşek, Esma (2003/2), "Kadirli ve Sumbas (Osmaniye)'ta Evlenme Âdetleri", *Folklor/Edebiyat*, (34).

Tehmasıb, M. H. (1975), *Koroğlu Dastanı*, Bakü.

Türkçe Sözlük I (1998), Ankara, Türk Dil Kurumu.

Aslanoğlu (Yangın), Birgül (2004), *Kırk Bir Türk Filminde Folklorik Unsurlar*, Konya.

(Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

Yıldız, Naciye (1995), *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara.